

GH. I. CANTACUZINO,
A. SION,
G. GÎSCAN

RAPORT PRELIMINAR DE CERCETARE ARHEOLOGICĂ CETATEA TURNU ȘANTIERUL TURNU MĂGURELE. [Campania 1978]

a) Ruinele cetății Turnu se află în apropierea Dunării, nu departe de vărsarea Oltului. Zidurile cetății, rezultat al mai multor etape de construcție, sînt dispuse concentric. În mijloc se află un puternic turn rotund, înconjurat de un zid de incintă, și un șanț, mărginit de un zid spre interior, cu contraescarpă spre exterior.

b) Cetatea Turnu a fost dărîmată după 1829. Ruinele ei au fost remarcate de August Treboniu Laurian și de Cezar Bolliac, precum și de Gr. Tocilescu. Unele fragmente arhitecturale refolosite și un text al lui Procopius din Cesareea, i-a determinat să localizeze aici cetatea Turris, presupunere care s-a înrădăcinat adînc. În perioada 1939—1943 au fost efectuate la cetatea Turnu săpături sistematice, conduse de Grigore Florescu. Ruinele au fost degajate, stratigrafia fiind cercetată printr-o secțiune transversală. A putut fi astfel determinat planul fortificației, obținîndu-se date privind fazele de construcție. Cetatea a fost atribuită lui Mircea cel Bătrîn, postulîndu-se existența unei etape inițiale de construcție din sec. IV e.n.

c) Cercetările din 1978 au fost efectuate din fondurile Comitetului județean de cultură și educație socialistă Teleorman. Planul săpăturilor a prevăzut două secțiuni axiale în incinta fortificației, orientate nord-sud (s.I) și est-vest (s.II). Secțiunea I-a a fost prelungită la exterior dincolo de șanțul de apărare, pe o distanță, măsurată de la turnul

central, de 30 m spre nord și 40 m spre sud. Săpătura, întreruptă la sfîrșitul lunii iulie datorită atingerii pînzei freactice, a fost continuată în septembrie, cînd nivelul mai scăzut al apei a permis adîncirea ei cu cca 1 m, atingîndu-se în interiorul incintei, lîngă ziduri, o adîncime de cca 3,50 m. Nu s-a putut ajunge însă pînă la talpa fundațiilor zidurilor, astfel încît o serie de probleme au rămas în stadiul de ipoteze.

d) Stratul inferior la care a fost oprită săpătura este un strat de pămînt galben nisipos fără urme materiale. Apa freatică a împiedicat adîncirea săpăturii pentru a se putea stabili cu certitudine dacă acest strat reprezintă pămîntul viu sau o primă nivelare. În interiorul incintei, deasupra unui strat relativ gros de mortar, se află un strat de nivelare cu pămînt gălbui nisipos, cu foarte rare fragmente ceramice databile în a doua jumătate a sec. XIV. La partea sa superioară a fost observat un strat subțire de mortar și pietriș. Deasupra sa se găsesc depuneri din faza inițială de folosire a incintei, avînd o grosime de 0,30—0,40 m, straturi de pămînt cenușiu pigmentat cu moloz, în care, în părțile de vest, sud și est, se află numeroși bolovani mari de piatră, cu materiale arheologice databile la sfîrșitul sec. XIV — începutul sec. XV. Separate de straturi subțiri de mortar sau moloz, urmează diferite depuneri de pămînt cenușiu-gălbui sau castaniu-gălbui,

cu o grosime totală de 0,60—0,80 m, cu materialele databile în sec. XV—XVI. Peste acestea se află straturi de nivelare conținând mult nisip, pietriș, și urme de moloz, cu o grosime de cca. 0,60 m. Ultimele straturi de nivelare, de pământ cenușiu — granulos cu urme de moloz, conținând materialele databile în sec. XVII—XVIII, au o grosime totală de 0,70—0,90 m.

În suprafața cuprinsă între zidul de incintă și zidul care mărginește șanțul spre interior, deasupra stratului de pământ galben nisipos fără urme arheologice, se află, separate de straturi subțiri de mortar, depuneri de pământ gălbui nisipos cu rare urme de viețuire sau materiale arheologice. La suprafață se află un strat de cca. 0,60 m de pământ cenușiu granulos cu urme de moloz.

Umplutura șanțului de apărare este constituită din pământ cenușiu cu moloz, pietre etc. La exteriorul acestuia, deasupra pământului gălbui nisipos (aflat la o adâncime de cca 1—1,10 m) se află straturi de pământ cenușiu deschis alternând cu straturi de pământ gălbui purtat.

B. a) Principalul element al fortificației și totodată primul construit este turnul central, cu planul circular, avînd diametrul de cca 17,40 m la exterior și 11,75 m în interior. Paramentul său exterior este alcătuit din blocuri mari, fățuite sau cioplite, avînd între rosturi pietre de dimensiuni mici sau cărămizi dispuse orizontal sau vertical, fără o regulă anumită. În interior sînt folosite în parament și blocuri de dimensiuni mai mici. Zidăria are un emplecton din pietre de diferite mărimi legate cu mortar și este consolidată cu grinzi dispuse transversal și pe un traseu poligonal.

De la turn spre exterior, într-o ușoară pantă, se află un strat gros de mortar, suprapus pământului galben fără urme arheologice (la circa 2,40—2,60 m sub actuala suprafață a terenului în interiorul incintei, cu cca 1 m deasupra adîncimii maxime atinsă de săpătură). Atingînd în vecinătatea zidului circa 0,25 m, stratul se subțiază pe mă-

sura depărtării de turn. Acest strat poate reprezenta fie nivelul de construcție al turnului, deși trebuie ținut seama că aspectul zidăriei este asemănător deasupra și dedesubtul lui, lipsind urme distincte ale unui șanț de fundație, fie un strat de izolare care să fi fost amenajat deasupra unei prime nivelări a cărei existență ar putea fi presupusă în jurul turnului, care va fi fost construit pe piloți de lemn (presupunerea formulată de arh. Anișoara Sion). La concluzii certe în această privință se va ajunge numai dacă săpătura ar putea fi adîncită pînă sub talpa fundației.

Probabil că ridicarea turnului a fost însoțită sau urmată imediat de amenajarea șanțului și a zidului care-l mărginea spre interior, zid aflat la o distanță de 15—16 m de turn. Zidul de incintă împiedică observarea unei legături stratigrafice directe între turn și șanț, însă adîncimea de la care a fost amenajată fundația zidului care mărginește șanțul spre interior (în s. I nord), ținînd seama de relieful plan al terenului, poate fi interpretată ca denotînd o succesiune imediată între momentul construcției turnului și amenajarea șanțului de apărare. Faptul că secțiunile trasate au tăiat șanțul în numai două puncte, că săpătura nu s-a putut adînci, face ca o serie de elemente să nu fie încă elucidate. Probabil că pământul scos din șanț a fost depus spre exterior (după cum lasă să se presupună observații din s. I-nord). Șanțul avea o lățime de peste 6 m; grosimea zidului care îl mărginea spre interior este — în s. I-nord — de peste 1,70 m. Paramentul părții interioare (păstrat în s. I-nord pînă la 1,50 m deasupra nivelului de construcție) este construit din blocuri mici de piatră, sumar fățuite sau cioplite, bine rostuite. Din zidul de contraescarpă a fost scoasă la iveală numai partea superioară, în s. I-nord, posibilitatea precizării poziției stratigrafice a nivelului de construcție lipsind. Acest zid fusese descoperit prin vechile săpături în partea de est, în dreptul vechii intrări.

Ridicarea turnului central și probabil amenajarea șanțului a fost urmată de construirea zidului inițial de incintă, cu un traseu apropiat de cel circular, la o distanță de cca. 6 m (ajungând la 6,40—6,60 m). Observații mai concludente asupra acestui zid s-au putut efectua în s. I-nord și s. II-est. Din elevația zidului se păstrează porțiuni de 1,20—1,50 m înălțime, cu parametrul din blocuri de piatră cioplită sau fățuite sumar, de dimensiuni mici, cu rosturile bine conturate. Fundația, din piatră spartă și mortar, era lătită cu 0,45—0,60 m. Nivelul ei de construcție se află în dreptul primului strat de mortar suprapus pământului galben. Construcția zidului de incintă a fost urmată de o nivelare cu pământ galben nisipos (în care se găsesc și sporadice fragmente ceramice databile în a doua jumătate a sec. XIV), nivelare în care uneori se pot distinge două straturi (în s. I-nord de exemplu, separate de o dungă subțire de mortar).

După efectuarea nivelării menționate au fost construite unele ziduri la nord de turn. A fost descoperit un zid cu un traseu curb, la cca. 1,20 m de turn, țesut cu un altul, orientat aproximativ SSE—NNV. Aceste ziduri au fost construite fără fundație; cel dinspre sud atinge o grosime de cca. 0,80 m și se păstrează pînă la o înălțime de cca. 1 m.

Nivelul de călcare de după amenajarea incintei se afla deasupra unui strat subțire de pietriș și mortar suprapus straturilor de nivelare menționate mai sus. La vest de turn (s. II-vest) acest nivel este marcat de resturile unui pavaj de bolovani mici, pe un pat de mortar.

Observațiile stratigrafice efectuate — succesiunea de straturi de nivelare cu pământ galben nisipos despărțite de straturi de mortar — arată că ridicarea principalelor elemente componente ale fortificației (turnul, șanțul cu zidurile care îl mărginesc, zidul de incintă) a avut loc într-o succesiune destul de strînsă, poate chiar ca etape ale aceluiași proces de construcție. Sporadicele fragmente ceramice găsite în straturile de nivelare

corespunzătoare amenajării șanțului și incintei sînt toate databile în a doua jumătate a sec. al XIV-lea, ceea ce impune datarea construcțiilor menționate în ultimele decenii ale sec. XIV.

Depunerile din interiorul incintei sînt rezultatul perioadelor de folosire a cetății și numeroaselor transformări suferite. Numeroasele resturi de cărbune aflate în depunerea suprapusă pietrișului de peste straturile de nivelare, la nord de turn, pot reprezenta urmele unui incendiu. Stratul gros cu piatră și moloz care se distinge în cele mai multe părți ale incintei, conținînd materiale arheologice databile la sfîrșitul sec. XIV — începutul sec. XV, poate fi pus în legătură cu importante lucrări de refacere a zidului de incintă. Acesta a fost demolat în cea mai mare parte (păstrîndu-se din elevație, în părțile de nord și est, porțiuni înalte de 1,20—1,50 m). Probabil că piatra aflată în foarte mare cantitate în stratul menționat este tocmai rezultatul acestei demolări. Zidul de incintă a fost integral refăcut. În părțile de sud și vest ale incintei, el se suprapune și înglobează resturile demolate; în părțile de vest și de nord, traseul său este întrucîtva diferit (ieșit spre exterior cu cca. 0,75 m la est, retras spre interior cu cca. 0,15 m în partea de nord). Dacă în aceste din urmă puncte resturile vechiului zid au fost parțial păstrate deasupra nivelului de călcare la data demolării, se poate constata în general că urmele ce pot fi puse în legătură cu refacerea sa se suprapun stratului cu piatră care a mai fost amintit. De aceea se poate presupune că această refacere a incintei nu a avut loc mai tîrziu de prima jumătate a sec. XV.

Zidul de incintă refăcut avea paramentul (spre interior) din blocuri de piatră de dimensiuni mijlocii, cioplite sau uneori sumar fățuite; între ele se află bucăți mici de piatră sau fragmente de cărămidă. Mortarul folosit este ceva mai slab. Se observă golurile grinzelor care îl consolidau. Grosimea zidului

depășea 2,50 m. Spre exterior se aflau mici turnuri masive, cu un diametru de cca 3 m.

Probabil că ulterior refacerii incintei a fost amenajat un pavaj de bolovani mici de rîu, ale cărui resturi s-au descoperit la est de turn, pe o lățime de cca 1,30 m.

Într-o etapă mai târzie, zidul de incintă a fost îngroșat; zidăria adăugată la exterior îngloba și turnulețele, rezultînd un plan poligonal. Grosimea zidului atinge astfel 4,30—4,60 m. Zidăria adăugată are în parament blocuri cioplite, avînd uneori între ele cărămizi verticale sau orizontale și fundația lătită cu cca 0,40 m. Imediat după această sporire a capacității defensive a zidului de incintă a fost refăcut și zidul care mărginea la interior șanțul de apărare. Nivelul de construcție al acestei refaceri se suprapune nemijlocit — în s. II-est — stratului subțire de mortar care marchează ridicarea zidăriei adăugată incintei, iar în s. I-nord se află la partea superioară a unui strat de nivelare de pămînt galben-nisipos care acoperă fundația zidăriei adăugate. Datarea acestor refaceri, ținînd seama de cîteva fragmente ceramice găsite în stratul de nivelare menționate, poate fi considerată ulterioară sec. XV.

Ultimele transformări ale fortificației sînt reprezentate de adăugirea unor turnuri masive în partea de sud a incintei. Unul din ele, de dimensiuni mici, a fost alipit zidului de incintă în partea de sud. Al doilea, cu planul rectangular, avînd paramentul din blocuri foarte mari de piatră fățuită, întărit cu grinzi dispuse la intervale regulate, a fost adăugat în partea de nord-vest, la exteriorul zidului de incintă. Se mai păstrează aici primele trepte ale unei scări care asigură accesul la partea sa superioară. Alte transformări au fost aduse incintei în partea de vest. Aspectul paramentului turnului central permite presupunerea că și aici vor fi fost efectuate anumite lucrări. Dintr-o perioadă târzie datează resturi de canalizare descoperite la sud de turn.

În săpăturile din 1978 au apărut trei vetre — una în interiorul incintei (s. I-nord), celalalte în afara șanțului de apărare (în s. I-sud și s. I-nord). În s. I-nord, în afara șanțului de apărare, a fost descoperit un mormînt de înhumație, lipsit de inventar. Scheletul, cu brațele întinse pe lîngă corp, era orientat vest-sud-vest—est-nord-est.

b) Dintre materialele descoperite în săpături trebuie menționate în primul rînd cele legate de funcția militară a cetății: un număr mare de proiectile, de piatră sau de fier, de dimensiuni variate (cu diametrul de 15 cm, 12 cm, 10 cm, 7—8 cm sau 4 cm cele de piatră; 11 cm, 7 cm, 6 cm — cele de fier). Au fost descoperite diferite obiecte de fier, în majoritatea cuie, în foarte proastă stare de conservare.

Ceramica a apărut într-o cantitate destul de importantă. Materialele descoperite acoperă cronologic perioada sec. XIV—XIX; lipsesc cu desăvîrșire urmele mai vechi. Au fost găsite atît fragmente de vase de uz comun, predominînd cantitativ, cît și ceramică smălțuită. Trebuie menționate fragmente de căni cu gura înaltă (tip documentat la Coconi, Zimnicea și alte așezări contemporane din Cîmpia Română), cîteva fragmente decorate cu incizii pe buză și pe partea superioară a corpului, fragmente de căni parțial smălțuite, de farfurii sau străchini cu smălț de culoare verde, sau fragmente decorate cu sgraffito. Au fost găsite și fragmentele unor vase întregibile, databile în perioada mai târzie de folosire a cetății: o cană nesmălțuită, două mici vâsuțe smălțuite, un vas de mari dimensiuni, cu pereți groși, friabili, smălțuit în interior.

De remarcat numeroasele cărămizi fragmentare, de diferite forme, găsite în săpături, precum și fragmentele de olane. Acestea sînt o dovadă a veridicității unor elemente ale descrierii lui Evlia Celebi, care menționa, la mijlocul sec. XVII, că turnul era învelit cu olane.

C. Campania de săpături din 1978 a permis o mai bună cunoaștere a evoluției cetă-

ții Turnu. Trebuie precizat că nu există nici un element care să poată dovedi existența unei etape de construcție din perioada romană. Cele câteva fragmente ceramice din primele straturi de nivelare sînt în exclusivitate medievale. Piese arhitecturale romane, care au dus în secolul trecut la postularea existenței aici a cetății Turris, sînt toate refolosite, aduse aici din alte locuri. Observațiile stratigrafice arată că primele și cele mai de seamă elemente ale fortificației au fost construite în ultimele decenii ale sec. al XIV-lea. Izvoarele documentare atestă rolul cetății Turnu în cursul luptelor antiotomane purtate la Dunăre în timpul lui Mircea cel Bătrîn. Datele arheologice justifică legarea ridicării fortificației de necesitatea apărării Țării Românești de primejdia expansiunii otomane în această vreme. La această concluzie ajunsese, pe baza unor considerații de ordin istoric, și autorul vechilor săpături, Grigore Florescu (*Cetatea Turnu*, în *Revista Istoriei Române*, XV, 1945 IV, p. 432—464).

Observațiile arheologice pot fi puse în legătură cu datele izvoarelor scrise. De remarcat că descrierea lui Evlia Celebi (*Călători străini despre țările române*, vol. VI, p. 705) menționează o amplă acțiune de nivelare, necesară datorită terenului inundabil. Dacă construcția turnului, șanțului de apărare și a zidului de incintă în prima sa formă poate fi atribuită cu probabilitate anilor de început ai României lui Mircea cel Bătrîn, refacerea incintei, ca urmare a unor distrugerii cauzate probabil de acțiuni militare, se poate presupune a se fi produs fie ca urmare a luptelor din ultimul deceniu al sec. XIV (o inscripție descoperită prin vechile săpături, căreia H. Chircă și C. Bă-

lan i-au dedicat un studiu special, menționează o „înnoire“ a cetății în timpul sultanului Baiazid Yıldırım, prin 1397—1398), fie, mai probabil, după luarea cetății de către turci, în 1417. Cît despre celelalte transformări — întărirea zidului de incintă, adăugarea turnurilor din partea de sud etc., ele sînt ulterioare sec. XV, fiind făcute în scopul întăririi capacității defensive a cetății în condițiile folosirii armelor de foc în asediu. Precizări asupra datării lor vor putea fi obținute în viitor.

Viitoarele cercetări vor trebui să urmărească obținerea unor date mai precise privind cronologia etapelor de construcție, aflarea de noi amănunte despre construcția turnului, amenajarea șanțului de apărare, planimetria exactă a tuturor elementelor fortificației.

D. Rezultatele cercetărilor au fost consemnate prin: ridicarea topografică și releveul ruinelor și zidurilor descoperite în săpături (arh. A. Sion), profilele vestice ale s. I-nord și s. I-sud și profilele nordice ale s. II-est și s. II-vest, la scara 1 : 20. Au fost executate fotografiile în diferite etape ale săpăturilor.

E. Valorificarea muzeistică a obiectelor rezultate din săpăturile de la Cetatea Turnu se va face în cadrul unităților muzeale din jud. Teleorman.

F. Pentru protejarea ruinelor, săpăturile au fost astupate la încheierea campaniei.

G. Documentația de săpătură în original se păstrează la Muzeul de istorie al R. S. România.

H. Obiectele descoperite în săpături au fost depuse la încheierea lucrărilor la Comitetul Municipal de Cultură și Educație Socialistă Turnu Măgurele.